

ЕЛІТАРНІСТЬ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ВЛАДИ І ЗАХИСТ ЇЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

І. А. Мельничук,

доктор історичних наук, доцент,
завідувач кафедри суспільних наук,
Житомирський національний агроєкологічний університет

В статті проведено аналіз системи виховання княжої владної верстви доби Середньовіччя з акцентом на необхідність захисту інтелектуальної власності.

Ключові слова: княжа верства, елітарність, система виховання еліти.

Історичний досвід свідчить, що саме політична еліта, в остаточному підсумку, генерує процеси державотворення, формує модель політичного режиму і визначає напрями розвитку суспільства.

Аналізуючи характер княжої влади доби Середньовіччя, можемо констатувати, що функціонально оформившись у VI-VIII ст. і остаточно утвердившись у IX ст., влада княжої елітарної групи міцно законсервувалася у тих широких межах, які від початку дозволив і окреслив для неї соціум.

Із завершенням процесу остаточного оформлення перших князівських династій цей доволі вузький прошарок політичної еліти діє як каста обраних, яка прекрасно усвідомлює свої виняткові можливості, масштаб влади та пов'язаний з цим тягар відповідальності.

З самого дитинства князь виховувався як володар і воїн, не тільки на прикладі своїх батьків і дідів (Л. Войтович зазначає, що кожен з них достеменно знав історію свого роду і впевнено орієнтувався у генеалогії владних династій Русі і Європи [1, с.7]), а й на біблійних та

античних взірцях – від Давида і Соломона до Македонського і Цезаря.

Починаючи від вибору особливого, «княжого» імені, яке ніколи не давали «людям простим» [2], і закінчуючи атмосферою урочистої ритуальності та обрядовості, якою були огорнуті дії [3, с. 5–9; 4, с. 882–892], рішення і навіть ділова лексика князів [5, с. 276], володар знаходився наче в коконі елітарності та обраності, що прищеплювало цій верстві психологію вищості та унікальну етику, пов'язану з усвідомленням ваги кожного свого кроку.

Особлива мова кодексів, написаних князями власноруч (напр. «Руська правда» Ярослава, «Правда Ярославичів» та ін.); документи, підготовлені княжою канцелярією (княжі Устави і Уставні грамоти) різко відрізнялася від мови простолюду, виключаючи можливість коментарів і толкувань з боку нижчих верств і певною мірою виконуючи функції захисту інтелектуальної власності еліти. Для цієї ж цілі середньовічна еліта свої юридичні та літературні документи супроводжувала громіздкими назвами, де в подробицях ледь не по розділах описувався план тексту – така методика виконувала роль сучасного авторського знаку.

Виключення можливості підробки остаточно закріплювали підпис і унікальна власна печатка князя наприкінці документу. Далі він оприлюднювався на боярській Думі, а згодом і на загальних зборах (віче) у вигляді готового рішення з обов'язковим наголосом про ці важливі подробиці, які підтверджували інтелектуальну власність князя і автентичність тексту.

Глашатай не забував наголосити, що документ писаний «власною рукою» князя або ж «дяком N» з княжого двору зі слів князя. Тому, широко розходячись в народі, представлені у літописах, авторські тексти князів століттями залишалися практично незмінними.

Важливу роль у захисті інтелектуальної власності правлячої верстви відігравав і острах простолюду перед карою Божою, адже слово князя було словом намісника Його на землі.

Елітарність княжої верстви підкреслювала шлюбна політика, яка у середовищі владної верхівки виступала чи не головним інструментом дипломатії і укріплення політичного впливу роду. За підрахунками Л. Войтовича: «Із 250 відомих шлюбів Рюриковичів (IX–XIII ст.) 104 було з представниками іноземних династій, решта – з Рюриковичами інших гілок і тільки 7 шлюбів з боярськими доньками, при чому останні також носили політичний характер – це були переважно союзи молодших князів, які займали новгородський стіл, з лідерами місцевого боярства». [1, с. 24]

Князя з юних літ, а то й з дитинства, батьки та «дядьки», опікуни і вихователі з числа бояр, привчали не тільки до прийняття на свідомому рівні виняткового свого положення, а й до жорстких реалій життя середньовічної правлячої еліти – фізично та емоційно виснажливих військових походів і творення справедливого суду, каральних та загарбницьких операцій, жорстоких міжусобних сутичок. Всі ці акції щедро були политі кров'ю, тому жоден князь крові не боявся і завжди був готовий достойно прийняти втрату близьких або рідних людей. На фундаментальному рівні прививалися юним спадкоємцям княжих столів поняття честі та відповідальності правлячої еліти перед Богом, мамами і самим собою, святості княжої клятви – «хресного цілування» [6; 7, с. 458].

Поняття честі, справедливості, непорушності княжого слова були священним, базовим постулатом у системі виховання княжої елітної верстви. Інша річ, що, не зважаючи на виховання за єдиною схемою, виростаючи, князі потрапляли у залежність від поточної політичної і динас-

тичної ситуації та питань фізичного та політичного виживання – за цих умов для більшості з них в дію вступали макіавеллівські принципи реалізації влади. Дуже рано князі засвоювали необхідність створення власного іміджу в масах, формування навколо своєї особи впливового лобі з числа представників всієї тогочасної еліти – як владної, так і не правлячої, причому не тільки в межах своєї вотчини.

Разом з технологіями політичного лобізму, дипломатії, організації придворних інтриг, поширення легенд і чуток, утворення мережі розвідки і контррозвідки та династичної шлюбної політики, князь змалку засвоював основи військової справи, економіки і права, фортифікації та містобудування, знався на ремеслах і промислах, вивчав мови, релігійну та світську літературу.

Життя у боротьбі, література, військова, адміністративна і судова практика навчали князя риториці і логіці, розвивали лідерські якості та мужність. Тому практично кожен з князів здатен був очолити військовий похід і написати аргументованого листа, провести при потребі на високому професійному рівні судове засідання, нараду, внутрішню політичну чистку або складну зовнішньополітичну комбінацію, яскраво виступити зі зверненням до війська або віча, ініціювати при потребі народні гуляння або мобілізувати масову свідомість на подвиг та самопожертву в ім'я Вітчизни.

При всьому цьому князі залишалися все ж звичайними людьми, з власним набором вад і недоліків, особливостями психіки та емоційної потенції, різними за масштабами талантів та вроджених якостей. Хоча князів виховували за єдиною схемою, але за різних вихідних умов і в різному середовищі. Тому, як і кожна суспільна група, князівська елітна верства мала своїх невдах і щасливчиків, авантюристів і державників; поряд з узурпаторами влади діяли князі-реформатори і письменники, тверді за характером герої і

слабкодухі конформісти, але найчастіше, у загальній своїй масі – просто фахові адміністратори.

У підручники та хрестоматії увійшли одиниці з них, але ж тільки останні з генеалогічних праць – монографія Л. Войтовича [1] та російського дослідника Є. Пчолова [8] містять понад три сотні імен і довідок про князів династії Рюриковичів домонгольського періоду по прямій чоловічій лінії, і кожен з них за відведений долею час вносив свою більшу чи меншу частку у обертання колеса історії.

Список використаних джерел:

1. *Войтович Л. В.* Княжа доба на Русі: Портрети еліти / Л. В. Войтович / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, Львівський національний університет ім. І.Франка. – Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2006. – 784 с.

2. *Литвина А. Ф., Успенский Ф. Б.* Выбор имени у русских князей в X-XVI вв.: Династическая история сквозь призму антропонимики / А. Ф. Литвина, Ф. Б. Успенский. – М., 2006. – 908 с.

3. Андрощук Ф. До історії обряду інтронізації давньоруських князів («сидіння на курганах») / Ф. Андрощук // Дружинні старожитності Центрально-Східної Європи VIII-XI ст.: Матеріали Міжнародного польового археологічного семінару. – Чернігів, 2003. – С. 5–9.

4. *Петрухин В. Я.* К дохристианским истокам древнерусского княжеского культа. / В. Я. Петрухин // Политропон. К 70-летию В. Н. Топорова. – М., 1998. – С. 882–892.

5. *Щавелев А. С.* Съезд князей как политический институт Древней Руси / А. С. Щавелев // Древнейшие государства Восточной Европы. Политические институты Древней Руси. – М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2006. – С. 152–276.

6. Літопис руський / Пер. з давньоруськ. Л. Є. Махновця; відп. ред. О. В. Мишанич. – К.: Дніпро, 1989. – 591 с.

7. *Володимир Мономах*. Поучення. / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; Відп. ред. О. В. Мишанич. // Літопис руський – К.: Дніпро, 1989. – С. 454–465.

8. *Пчелов Е. В.* Генеалогия древнерусских князей IX – начала XI в. / Е. В. Пчелов / Отв. ред. О. М. Медушевская. – М.: Российский государственный гуманитарный ун-т, 2001. – 262 с.